

memorii | jurnale

Tatiana Niculescu este scriitoare, autoare a biografiilor istorice *Regina Maria: Ultima dorință* (Humanitas, 2015, 2016, 2018), *Mihai I, ultimul rege al românilor* (Humanitas, 2016), *Mistica rugăciunii și a revole-rului: Viața lui Corneliu Zelea Codreanu* (bestseller Humanitas, 2017), *Ei mă consideră făcător de minuni: Viața lui Arsenie Boca* (Humanitas, 2018). Sub semnătura Tatiana Niculescu Bran a debutat cu romanul *Spovedanie la Tanacu* (Humanitas, 2006), care a devenit piesă de teatru în dramatizarea autoarei și în regia lui Andrei Șerban. Același roman a stat la baza filmului *După dealuri*, în regia lui Cristian Mungiu, care a obținut premiul pentru cel mai bun scenariu la Festivalul de Film de la Cannes în 2012. Alte romane: *Noaptea Patriarhului*, *Povestea domniței Marina și a basarabeanului necunoscut*, *Tăierea Fecioarelor*.

TATIANA NICULESCU

Regele și Dudaia

CAROL II ȘI ELENA LUPESCU
DINCOLO DE BÂRFE ȘI CLIȘEE

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuprins

Argument.	7
Ovreiul cu găscă	11
Familia unui farmacist	17
Leny se mărită	24
La Sinaia	32
Un lup de mare derbedeu...	37
Principele moștenitor	43
Prefer să abandonez totul.	51
O nepăsare fatalistă	61
Niciodată demoralizarea n-a fost mai mare	67
La Neuilly	73
O prietenie ține toată viața	81
Scotland Yard în acțiune.	91
Întoarcerea acasă	101
Între două Elene	111
Tu ești femeia vieții mele	117
Vești neașteptate.	125
O problemă de stat	129
Carol și excentricul doctor Voronoff	134
Curtea Duduii	141
Codreniștii au priză bună la Palat.	148
Amanta ideală	155
Vărul Eduard VIII și Wallis Simpson	161

Duduia nu se mai ascunde	167
Sirena fără scrupule și regina fără putere	172
Voi distruge Fiara	178
<i>Nahlin</i> , poveste plutitoare	185
În „cuibul vulturului“	193
Vicleana Estera	200
Stimăm pe nemți, dar iubim pe Aliați	208
O jale de nedescris.	215
Din țară-n țară: aventură, cununie, durere	222
Epilog	229
<i>Bibliografie selectivă</i>	233
<i>Sursele ilustrațiilor</i>	237

Argument

Cu prilejul unui târg de carte dintr-un orașel de provincie, am intrat într-o librărie în căutarea vreunei noi apariții editoriale despre Carol II. Ce știam, în general, despre el și Elena Lupescu învățasem la școală sau aflasem din cărți de istorie înclinate, prin definiție, să claseze retroactiv evenimentele și mai puțin să înțeleagă vieți de oameni. Imaginea mea despre cei doi era, de fapt, rodul „fructuoasei” cooperări dintre propaganda liberală anticarlistă, antisemitismul interbelic și istoriografia legionară, asimilate și îmbogățite de cei patruzeci de ani de măsluire a istoriei monarhiei operată de comunism. Grație unei preocupări mai vechi pentru istoria Angliei, cunoșteam însă și povestea contemporană lor, a celebrului cuplu Eduard VIII și Wallis Simpson, despre care s-au scris o mulțime de biografii.

Din neorânduiala plăcută în care se aflau cărțile pe rafturi se vedea că librarul, un domn ca la 60 de ani, era un cititor pătimaș. În tinerețe, se hrănise, ca și mine, cu istorie *oficială*. Am găsit, în sfârșit, un volum despre Carol II, dictatură și apusul democrației. M-am prezentat la librar și l-am întrebat: „Altceva despre Carol II mai aveți?” Răspunsul lui, de om cultivat și cu spirit, a venit imediat: „În afară de resentimente, nimic altceva!” Părea aproape indignat că, dintre toate minunățiile de cărți din librăria lui, nu găsisem altceva mai bun de cumpărat decât o carte

despre regele Carol II. „Sunteți supărat pe el. Îmi pare rău“, i-am spus împăciuitoare, întinzându-i banii.

Am ieșit din librărie stânjenită. Chiar așa: altceva mai de soi nu putusem să aleg? Ba încă mă gândeam că, de vreme ce mă preocupa un asemenea personaj, librarul mă privise de parcă m-ar fi surprins flirtând cu, nu-i așa, regele playboy...

Întâmplarea m-a intrigat și m-a determinat apoi să mă documentez pentru această carte folosind memorii, jurnale, amintiri ale contemporanilor lui Carol II și ai Elenei Lupescu, articole din presa internațională a vremii, biografii, scrisori inedite și mai deloc interpretări ulterioare ale istoricilor de meserie. Cititorii vor descoperi scrisori ale lui Carol II către Elena Lupescu publicate acum pentru prima oară, din care reiese limpede că relația lor nu a fost nici pe departe o obsesie sexuală maladivă, așa cum a pretins propaganda politico-mediatică din perioada interbelică și de mai târziu. Migala cu care a fost construită de-a lungul timpului imaginea publică a cuplului Carol II – Elena Lupescu ne-ar putea învăța, de altfel, câte ceva despre vremurile noastre, avertizându-ne asupra distorsionării științelor (așa-numitele *fake news*) și asupra propriilor naivități. Suntem ceea ce decid că suntem cei care nu ne-au cunoscut niciodată? O imagine, o proiecție de laborator politic ori mediatic?

Demersul meu nu este cel al unui istoric care judecă, evaluează și încadrează în fișierul unei epoci personaje și evenimente istorice sau politice. O biografie este povestea unei vieți în contextul social, cultural și familial al epocii ei. Scriind biografia acestui cuplu, m-a interesat să mă apropii cât mai mult de viața regelui și a Duddii, să o privesc prefăcându-mă că nu știu ce a urmat, să le re trăiesc dragostea, frustrările, lașitățile, îndoielile și disperările, punându-mă mai curând în pielea lor decât în aceea a detractorilor lor și evitând, pe cât posibil, interpretarea

unor decizii politice, locurile comune ori punctele de vedere partizane.

N-aș fi putut să duc la capăt această carte fără ajutorul unor profesioniști pasionați de istorie și de adevăr, cărora țin să le mulțumesc cu recunoștință: Alinei Pavelescu și lui Narcis Ispas de la Arhivele Naționale Istorice Centrale, lui Florin Cîntic și echipei sale de la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași, Germinei Nagâț și lui Silviu Moldovan de la Arhivele CNSAS, Roxanei Ambrozie, care mi-a pus la dispoziție documente și fotografii din arhiva familiei materne a Elenei Lupescu, prietenei mele Oana Vlad Bârna, istoricului piteștean Cornel Carp și medicului urolog Bogdan Streza.

TATIANA NICULESCU

Ovreiul cu gâsca

Salonul artei contemporane deschis pe 1 mai 1880 la Palatul Champs-Élysées de la Paris expune, printre alte lucrări, un tablou compus în lumini flamande care atrage imediat privirile: un bărbat de vârstă mijlocie, abțiguit cu rachiu, dacă e să te iei după nasul și obrajii îmbujorați care i se ȳtesc de sub căciula de blană, ȳmbrăcat cu o haină tivită cu samur, ține ȳntr-o mână o hârtie, iar ȳn cealaltă, o gâscă. Parcă ar face cu ochiul: știe el ce știe! Gâtul lung și alb al gâștii, terminat cu un cioc roșcat, ȳmboldește privirile vizitatorilor către hârtia din mână stângă, pe care se pot desluși două rânduri scrise ȳn românește și un timbru fiscal de 25 de bani aplicat peste un timbru fix de 1 leu. Scrisul e suficient de bine conturat cât să lase la vedere cuvintele „Domnule Președinte, Domnilor Deputați...“. Trecând de degetele lui noduroase și de etichetele gâștii surprinse ȳn spasmul dintre două zbateri, privirea urcă din nou spre figura de zaraf est-european a bărbatului și zăbovește, cu uimit dezgust, ȳntre barba lui rară și mustața sli-noasă, la dinții dezveliți de un zâmbet cu multe ȳnțelesuri.

Tabloul are un titlu explicativ: *Juif moldave allant demander la naturalisation à l'Assemblée roumaine*. E semnat de Nicolae Grigorescu, un pictor român care face parte din grupul artiștilor de la Barbizon. ȳn România vremii, această pânză e cunoscută sub numele de *Ovreiul cu gâsca*.

Așa cum e zugrăvit în tablou, evreul e un ins respingător, iar pictorul nu-și ascunde aversiunea față de această rasă, care se presupune că întruchipează tot ce poate fi mai scârbavnic și mai de temut într-un străin.

De fapt, modelul lui e un evreu așkenaz din Galiția, provincie a Imperiului Austro-Ungar învecinată cu Bucovina. Tabloul poartă un mesaj politic: îmbogățiți prin camătă și comerț cu băuturi spirtoase, evreii veniți din Galiția și stabiliți în secolul al XIX-lea pe teritoriul României își obțin împământenirea prin mită, pile și peșcheșuri. Ei sunt nu numai vicleni și periculoși, dar și responsabili de corupția politicianilor români. Portretul e o palmă subtilă pe obrazul Franței și al celorlalte țări numite Marile Puteri (Germania, Marea Britanie, Austro-Ungaria, Italia, Imperiul Otoman și Rusia), care ceruseră României, în schimbul recunoașterii granițelor rezultate după Războiul de Independență, drepturi civile egale pentru toți cetățenii, indiferent de rasă ori religie. Cu multe împotriviri, mai cu seamă din partea politicianilor liberali, Constituția a fost revizuită în 1879. Articolul 7 le permite evreilor stabiliți de cel puțin 10 ani în România să-și obțină naturalizarea adresând o cerere individuală și un dosar personal ambelor Camere ale Parlamentului. Se analiza fiecare solicitare în parte și, dacă dovezile aduse în sprijinul cererii se dovedeau satisfăcătoare, se acorda naturalizarea.

Evreul din tablou trage nădejde că solicitarea lui de împământenire ar putea fi bine primită dacă o însoțește cu un plocon de soi: o găscă grasă, bună de carne și de pene. E aproape un dar ritual. Ori de câte ori serbează amintirea victoriei macabeilor asupra grecilor din vechime la masa de Hanuka, evreii din centrul și estul Europei încununează ospățul cu o găscă friptă. Prin sate, vecinii de alte etnii recunosc sărbătoarea evreilor după mirosul grăsimii încinse de găscă, cel mai plăcut parfum de Hanuka.

La câțiva ani de la prima expunere a tabloului *Ovreiul cu găscă*, un farmacist născut la Iași în 1868 își întocmește și el dosarul în vederea împământenirii. Numele lui e Leon Grünberg, fiul lui Mendel și al Haiei, „de religione mozaică”. Familia se află în Moldova de cel puțin două generații, iar undeva, pe ramurile arborelui genealogic, a răsărit și numele de Wolf.

Tatăl lui Leon e hangiu Mendel Grünberg, om înstărit și proprietar, se pare, al hanului Pârlita de pe Ulița Mare (azi bulevardul Ștefan cel Mare) din Iași, la care trag adesea negustori străini și boieri în trecere de la moșiile lor de la țară. Cu ani în urmă, la Mendel se adunau să bea țuică ori bere și să fumeze pipă angajații firmei austriece Lemberg-Czernowitz-Jassy care lucrau la construirea unei gări somptuoase de inspirație venețiană și a căii ferate Suceava-Pășcani-Iași. Hanul devenise atât de popular, încât e menționat ca loc de vesel refugiu al protipendadei franțuzite a vremii în comedia *Chirița în Iași*, jucată pe scena primului teatru din România, înființat tot la Iași. La începutul secolului XX, bătrânul Grünberg va transforma hanul în *otelul Dacia*, din centrul orașului.

Deși legea nescrisă a breslelor cere ca meseriile să se păstreze în familie și să se transmită din tată-n fiu, copiii hangiuului nu s-au arătat doritori să-și urmeze părintele. E o epocă în care hangiii, mai cu seamă cei evrei, sunt dețestați și bănuți că falsifică băuturile, că otrăvesc poporul și că participă la o conspirație anticreștină planetară. Așa explicau politicienii mizeria și alcoolismul care măcinau satele și mahalalele românilor. În imaginarul colectiv, cărciuma evreului devenise adversarul diabolic și de temut al bisericii creștinului. Iar pe seama hangiuului evreu circula o bogată colecție de bancuri și zicători, pe post de variante folclorice ale discursurilor pățimaș antisemite ale politicienilor locali, dintre care cel mai aprig este Alexandru C. Cuza,

un boier înrudit cu fostul domnitor al unirii Moldovei cu Țara Românească.

Fiii lui Mendel caută să se adapteze antisemitismului epocii, schimbându-și numele și pierzându-și originile în marea populației de confesiune ortodoxă. Totuși, ei nu sunt fitecine, mai cu seamă într-o țară în care majoritatea co-pleșitoare a neamului e formată din țărani analfabeți. Op-tează fie pentru inginerie, fie pentru farmacie: unul dintre ei, Gheorghe Miletineanu (pentru desăvârșită integrare, și-a luat numele după episcopul ortodox de Huși, Meletie), e farmacist la Huși, altul, Victor Lupescu, e inginer, iar Leon devine și el farmacist. Toți sunt oameni cu carte. De altfel, primul student evreu consemnat în primul an de funcționare a Universității înființate la Iași este un Grünberg (scris Grümberg).¹

Cum la Iași nu există însă o Facultate de Farmacie, Leon își face studiile la București, unde, la 24 de ani (după cei opt ani prevăzuți de Școala națională de medicină și farmacie), obține diploma de licențiat în farmacie, cu drept de liberă practică în toată țara. Legea sanitară din 1874 prevedea însă că nici o farmacie nu poate fi deschisă fără avizul Ministerului de Interne, iar mai apoi că numai cetățenii români aveau dreptul să deschidă noi farmacii. După examenul de licență, Leon își schimbă numele din Grünberg în Lupescu. Apoi, în 1897, la biserica Izvorul Tămăduirii din capitală, se botează cu un prenume creștin: Leon se numește de acum încolo Nicolae. Nașul lui de botez e un cunoscut medic și chimist al vremii, Constantin Istrati, membru corespondent al Academiei Române și președinte al Societății Române pentru Științe, ulterior ministru în două guverne conservatoare și primar al capitalei.

1. Iancu Brauștein, *Evreii în prima universitate din România*, DAN, Iași, 2001.

Peste doi ani, în decembrie 1899, când doctorul Istrati este ministru al lucrărilor publice, dosarul de împământare al lui Nicolae Lupescu e supus la vot și aprobat de așa-numita Comisiune de indigenat din Camera Deputaților.¹

Era deja căsătorit și cu câteva luni în urmă i se născuse primul copil, pe care, în certificatul de naștere, îl declară de religie ortodoxă. Familia locuiește la Iași, pe o stradă din centrul orașului, cu case cu etaj și prăvălii la parter. Pe aceeași stradă locuiesc rude apropiate ale Elisei Falk, soția lui Nicolae Lupescu, și ea evreică trecută la creștinism în varianta catolică, fiindcă Elise e născută la Viena în 1877. Este fiica unui farmacist sau medic din burghezia austriacă a epocii. Diferite documente ale rudelor (acte de căsătorie, certificate de naștere sau de deces) menționează numele a doi frați Falk: Francisc și Alexander. Francisc este tatăl Elisei. Unul dintre ei (neidentificat încă) se fotografiază la studioul foto Bittl & Hanlik cu o fetiță pe genunchi, care ar putea fi Elise. Ținuta bărbatului și favoriții revărsați în mustați tăiate cu grijă deasupra bărbiei bine rase indică mai curând un portret de medic vienez decât de farmacist.

Cândva spre sfârșitul secolului al XIX-lea, probabil în același studio foto de la Viena, Elise, acum adolescentă, apare îmbrăcată cuminte și elegant, într-o rochie lungă, albă, discret înflorată, cu dantelă, strânsă la piept și cuprinzându-i talia subțire cu o panglică lată de mătase, care coboară la spate spre poalele rochiei. Ține în mâinile adunate în față un evantai din pene de struț. La încheieturi, i se văd brățări spiralate. În urechi, cercei perlați. La gât, câteva lănțișoare subțiri, compacte, care par de argint sau de aur alb. Bărbia ovală, buza de sus senzual arcuită, fruntea înaltă și nasul bine conturat desenează un profil de Rebecă biblică, inteligentă, sobră, dar cu o

1. Documentul se află la Arhivele Naționale Istorice Centrale, și datorez descoperirea lui domnului Narcis Ispas.

constituție fragilă. Poartă părul strâns la spate într-un coc și câțiva zuluți răzleți îi scapă cochet pe tâmpile. Privirea îi este directă și inocentă. Această fată e, cu siguranță, bine-crescută, stăpânește manierele elegante, vorbește germană și franceză, cântă la pian, fredonează muzica fraților Strauss și provine dintr-o familie înstărită. Nu se știe când și în ce împrejurări s-a creștinat.

Când i se naște, la Iași, primul copil, Elise are 24 de ani.¹ Soțul ei a împlinit 31. Copilul, o fetiță botezată cu numele Elena, născută pe 2 septembrie 1899, a venit pe lume înainte de ivirea zorilor, „la ora două ante meridian, la casa părinților sei din strada Lăpușneanu no. 4“, după cum se consemnează în actul de naștere cu numărul 1055, aflat acum la Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Iași. Peste două săptămâni, aceeași mână, de ofițer al stării civile, completează certificatul de naștere al unui copil de sex bărbătesc: Corneliu (Zealea) Codreanu. Născuți în același an, în același oraș, sub semnul aceleiași zodii a Fecioarei, din mame cu același prenume și tați cu numele schimbate (Grünberg-Wolf/Lupescu, Zelinski/Codreanu), având amândoi rude de sânge în târgul Hușilor, Elena Lupescu și Corneliu Zelea Codreanu vor lăsa peste ani urme adânci în istoria României.

1. Potrivit certificatului de naștere al Elenei Lupescu, mama ei, Elise, avea în 1899 24 de ani. Dar, dacă e născută în 1877 (cum apare în certificatul ei de deces), Elise are 22 de ani.

Familia unui farmacist

În primii ani de viață ai Elenei, familia se mută des, dintr-o localitate în alta, după cum se ivesc prilejuri pentru deschiderea vreunei spițerii. Nicolae Lupescu se orientează mai cu seamă către nodurile comerciale unde schimburile de mărfuri înfloresc, taxele și impozitele sunt mici și afacerile se dezvoltă rapid. Începutul secolului XX găsește familia Lupescu la 160 de kilometri de Iași, în județul Dorohoi, într-un târgușor în care evreii aveau de mulți ani un statut privilegiat, pentru că participaseră cândva la întemeierea așezării. Se numea Darabani, aproape de granița cu Basarabia, provincie a Imperiului Rus, și cu Bucovina, provincie a Imperiului Austro-Ungar.

Deși în acte el este acum român ortodox, Nicolae Lupescu are, de bună seamă, relații utile în târgul care numără câteva zeci de cârciumari și peste o sută de meșteșugari evrei, șase sinagogi, douăzeci de școli, o baie publică, un cimitir evreiesc, un azil pentru săraci. Localitatea are și spital, iar în 1901, Lupescu deschide aici prima farmacie. În același an, i se naște la Darabani cel de-al doilea copil, un băiat. E botezat Constantin, un nume care l-ar indica drept naș pe același Constantin Istrati, nașul de botez al lui Nicolae Lupescu. Spre deosebire de Elena, mezinul familiei va fi mai încet la minte, puțin înclinat spre vreo meserie anume, și va rămâne toată viața în grija părinților și a surorii lui.